

dr hab. Aldona-Meducka, prof. SGH
Katedra Historii Gospodarczej i Społecznej
Kolegium Ekonomiczno-Społeczne
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Warszawa, dn. 21 września 2020r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgra Damiana Bębnowskiego pt. **Znaczenie wybranych instytucji formalnych dla gospodarki Niemiec w latach 1990 – 2015**, przygotowanej w Katedrze Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego, pod kierunkiem naukowym prof. Janusza Skodlarskiego.

1. Określenie trafności wyboru i oryginalności problemu badawczego podjętego w rozprawie.

Upadek muru berlińskiego w listopadzie 1989 roku zapoczątkował ciąg wydarzeń, które doprowadziły do zjednoczenia dwóch państw niemieckich. W październiku 1990 roku, po ponad czterdziestu latach podziału, kraje związkowe NRD przystąpiły do RFN. Oznaczało to rozszerzenie obowiązywania Ustawy Zasadniczej RFN na obszar Niemiec Wschodnich i formalne stworzenie jedności Niemiec. Powstało państwo o dużym potencjale gospodarczym, jeden z najważniejszych graczy politycznych i gospodarczych we współczesnej Europie. Jednocześnie rozpoczął się żmudny proces dostosowawczy, z wieloma problemami i konsekwencjami, które wyraźnie odczuwalne są do dzisiaj. Implementacja zachodnich rozwiązań prawnych na grunt dawnej NRD była podstawą przemian ustrojowych na wschodzie Niemiec. Oznaczała rewolucję prawną, która obok zmian politycznych, gospodarczych i społecznych kształtowała nowe oblicze tego obszaru. Jak w każdym państwie demokratycznym, prawo wyznaczało kierunki tych zmian i było ich formalną podstawą. Problem badawczy, który legł u podstaw koncepcji rozprawy doktorskiej jest więc niezwykle ważny. Podejście do badania niemieckiej gospodarki w okresie po zjednoczeniu z punktu widzenia oddziaływania na nią najważniejszych rozwiązań prawnych jest zasadnicze i bardzo interesujące. Praca jest interdyscyplinarna, łączy nurt historyczny z ekonomicznym i

prawnym. Pozwala więc rozpatrywać kwestię znaczenia wybranych instytucji formalnych dla gospodarki niemieckiej w badanych latach wielopłaszczyznowo, co jest zaletą tej pracy na tle innych opracowań poświęconych problemom zjednoczenia Niemiec. Instytucje formalne, które zostały poddane analizie to wynikające z Ustawy Zasadniczej RFN reguły konstytucyjne oraz prawa własności (reguły własnościowe), których formalnym źródłem jest także konstytucja oraz inne akty prawne. Wybór tych instytucji podyktowany był ich zasadniczym znaczeniem dla wyznaczenia ram prawno-instytucjonalnych systemu gospodarczego państwa niemieckiego oraz wzajemnym powiązaniem. Przyjęte w pracy ramy chronologiczne obejmują okres od początków zjednoczenia (1990) do 2015 roku. Analizę tego okresu poprzedzają liczne odniesienia do lat wcześniejszych, co z punktu widzenia historii (politycznej, gospodarczej i prawnej) dwóch państw niemieckich było niezbędną genezą. Początkowa cezura nie budzi żadnych zastrzeżeń, jest rokiem otwarcia dla zjednoczonego państwa. Natomiast w przypadku zamknięcia można się zastanawiać, czy koniec trzeciej kanclerskiej kadencji Angeli Merkel (2017/2018) formalnie nie byłby właściwszy. Tym bardziej, że w tekście pojawiają się odniesienia do cezur wyznaczanych kadencjami kolejnych kanclerzy rządu federalnego oraz do lat późniejszych. Wprawdzie na s. 8 i 9 *Wstępu* znajduje się wyjaśnienie przyjęcia takiej, a nie innej cezury końcowej, jednak z punktu widzenia wybranych instytucji formalnych i ich wpływu na niemiecką gospodarkę, rok 2015 nie był znaczący.

2. Ocena poprawności i kompletności celów oraz hipotez badawczych.

Celem pracy, co wyszczególniono we *Wstępie* (s. 5), było wskazanie, charakterystyka i ocena znaczenia wybranych instytucji formalnych dla gospodarki Niemiec w latach 1990–2015. Główna hipoteza badawcza została sformułowana na s. 10 w brzmieniu: Instytucje formalne, takie jak Ustawa Zasadnicza RFN oraz prawa własności, odegrały fundamentalną rolę w przemianach gospodarczych w Niemczech w latach 1990–2015, wyznaczając ramy dla procesu transformacji ekonomicznej nowych krajów związkowych oraz unifikacji gospodarczej państwa. W celu weryfikacji tej hipotezy zostały postawione następujące pytania badawcze:

- Jakie teoretyczne ujęcia kategorii instytucji występują w naukach społecznych, zwłaszcza ekonomii i historii gospodarczej oraz jak to się przekłada na badania nad przeobrażeniami gospodarczymi?

- Jakiego rodzaju różnice makroekonomiczne w zakresie struktur gospodarczych RFN i NRD istniały tuż przed zjednoczeniem?
- Jaka była rola Ustawy Zasadniczej RFN w kontekście integracji dwóch odmiennych systemów gospodarczych po przyłączeniu NRD do RFN?
- W jakim zakresie zachodnioniemieckie prawa własności przyczyniły się do przeobrażeń ekonomicznych w byłej NRD?

Odpowiedzi na postawione pytania badawcze udzielone zostały w kolejnych rozdziałach pracy. Zarówno cel pracy, jak i hipoteza oraz pytania badawcze zostały właściwie sformułowane. Treść rozprawy i tok wyводу konsekwentnie służą rozwiązaniu problemu badawczego. Pozwoliło to osiągnąć cel pracy i zweryfikować postawioną hipotezę badawczą.

3. Ocena poprawności struktury rozprawy.

Praca zbudowana jest ze *Wstępu*, sześciu rozdziałów, *Podsumowania* oraz *Bibliografii*. Uzupełnia ją *Wykaz tabel, wykresów i schematów*. Rozdział 1 ma charakter teoretyczny, choć teoria pojawia się również w pozostałych rozdziałach. Jednak ta część ma zasadnicze znaczenie, ponieważ dotyczy zdefiniowania podstawowej dla rozprawy kategorii, czyli instytucji. Przedstawione w tym rozdziale problemy definicyjne wynikają z wielości tych definicji. To trudność, ale i szansa na zbudowanie własnej definicji. Należy tego dokonać na podstawie obfitej literatury. Doktorant podołał temu zadaniu w odniesieniu do instytucji, ale definicja instytucji formalnej (występującej w tytule rozprawy) zniknęła w powodzi omówień literaturowych. Trzeba ją składać z kilku elementów. Praca ma charakter interdyscyplinarny i dlatego przytoczone zostały liczne definicje występujące w wybranych dyscyplinach naukowych, czyli w naukach o zarządzaniu, politologii, naukach prawnych i socjologii. Należy przy tym jednak zwrócić uwagę, że nazwy dyscyplin naukowych zmieniają się i trzeba je uaktualniać. Po przejściu na grunt ekonomiczny Doktorant przyjrzał się definicjom występującym w nurcie ekonomii instytucjonalnej i na s. 31 przyjął własną definicję. Opierając się na ustaleniach Northa określił, że instytucje to historycznie ukształtowane ramy, w których funkcjonują jednostki, grupy społeczne i całe społeczeństwa, co w konsekwencji oddziałuje na przemiany polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe. Ważnym uzupełnieniem jest przyjęcie oddzielnej definicji dla pojęcia „organizacja”, którą wg Doktoranta (także w ślad za Northem) jest grupa ludzi połączonych dążeniem do zrealizowania określonego celu (s. 32). Drugą kwestią jest założenie, że w badaniach

instytucjonalnych określone ramy chronologiczne nie mają pierwszorzędного znaczenia. Można więc badać przemiany ekonomiczne w Niemczech w ostatnim ćwierćwieczu pod kątem roli instytucji. Trzecią kwestią jest klasyfikacja instytucji. Z przedstawionego przeglądu literatury wynika, że z punktu widzenia głównego tematu pracy Doktorant ponownie wsparł się na podziale Northa, dla którego kryterium klasyfikacji jest komponent prawny. Ostatnią częścią *Wstępu* jest przejście na grunt historii gospodarczej. Doktorant starał się pokazać, że również tutaj występują problemy definicyjne, choć instytucje częściej rozumiane są jako organizacje. Rozważania na temat związków historii gospodarczej z ekonomią oraz jej historii zajmują sporo miejsca. Ogromne przypisy literaturowe wypełniają prawie całą stronę 41. Wydaje się, że aż tak obszerne rozwijanie tego wątku nie było konieczne. Nie trzeba wszak uzasadniać miejsca historii gospodarczej w dyscyplinie ekonomia.

Rozdział 2 miał za zadanie przedstawić potencjał gospodarczy obydwu państw niemieckich na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, czyli w przededniu zjednoczenia. Sprawom gospodarczym poświęcona jest tylko jedna jego część, którą autor zatytułował: *Struktury gospodarcze dwóch państw niemieckich na przełomie lat 80. i 90. XX wieku*. Nie jest to jednak zbyt szczęśliwa nazwa, bo nie bardzo wiadomo jak definiowana jest struktura gospodarcza. Część ta zawiera szereg danych makroekonomicznych, takich jak: liczba ludności, zatrudnieni w ogóle i w poszczególnych sektorach, poziom bezrobocia, średnie miesięczne wynagrodzenie brutto, produkcja przemysłowa (w tym produkcja energii), produkcja rolna (powierzchnia gruntów, zatrudnienie w rolnictwie), nakłady państwa na inwestycje, wpływy i wydatki budżetowe (w tym wydatki na świadczenia emerytalne oraz średnia emerytura), zadłużenie zagraniczne, obroty w handlu zagranicznym oraz struktura towarowa i geograficzna eksportu i importu, struktura konsumpcji, wyposażenie gospodarstw domowych, wielkość PKB. Dane te zawieszone są jednak trochę w próżni i wymagałyby chociaż krótkiego omówienia z odniesieniem do specyfiki ustroju gospodarczego obydwu państw i wynikających z tego różnic. Wnioski dotyczące poziomu rozwoju gospodarczego jednego i drugiego państwa powinny się pojawić już w tym miejscu, a nie dopiero w podsumowaniu. Tym bardziej, że druga część rozdziału dotyczy samego zjednoczenia Niemiec w aspekcie politycznym. Doktorant przyjął szeroki zakres terminu „zjednoczenie Niemiec”, akcentując jego wieloaspektowość oraz rozciągnięcie w czasie. Odniósł się do najważniejszych wydarzeń lat 1989 – 1990. Zaznaczył rolę Helmuta Kohla w procesie zjednoczeniowym. Omówił 10-punktowy program, w którym nakreślono warunki zjednoczenia, a który Kohl przedstawił

podczas debaty w Bundestagu 28 listopada 1989 roku. Podał okoliczności utworzenia w NRD bloku koalicyjnego *Sojusz dla Niemiec* oraz powołania w RFN zespołu koordynacyjnego *Jedność Niemiecka*, a także wypracowania zasad konferencji w formule „2+4”. Osobne miejsce poświęcił *Umowie o ustanowieniu unii walutowej, gospodarczej i socjalnej między RFN a NRD*, którą podpisano w maju 1990 roku oraz tzw. *Umowie zjednoczeniowej* z sierpnia tego roku. Zwłaszcza ten ostatni dokument jest istotny, ponieważ w dalszej części pracy występują wielokrotne do niego odwołania. Zwieńczeniem przeglądu najważniejszych wydarzeń i aktów prawnych, które były podstawą zjednoczenia są odniesienia do *Układu o ostatecznym uregulowaniu sprawy Niemiec* z września 1990 roku oraz oświadczenia czterech mocarstw z początku października o zrzeczeniu się praw i odpowiedzialności w stosunku do Niemiec. Całość spina data 3 października 1990, która formalnie zakończyła procedurę dochodzenia do zjednoczenia, jednocześnie rozpoczynając etap ujednolicania państwa. Inauguracja nowego państwa oznaczała wybory do zjednoczonego parlamentu oraz objęcie urzędu kanclerza RFN przez Kohla. Obydwie części tego rozdziału są bardzo istotne dla tematu, ale zabrakło elementu łączącego je w spójną narrację. Ten rozdział wyraźnie rozpada się na dwie części.

Rozdziały 3 i 4 odnoszą się do jednej z dwóch instytucji formalnych, które są w kręgu zainteresowań Doktoranta, czyli Ustawy Zasadniczej RFN. Merytoryczne połączenie tych rozdziałów znalazło swoje odbicie we wspólnym ich podsumowaniu, które znajduje się na końcu rozdziału 4. Wydaje się, że nie był to zabieg konieczny. Rozdział 3 zasłużył na własne podsumowanie. Doktorant poświęcił w nim sporo uwagi rozważaniom na temat ustawy zasadniczej jako instytucji formalnej. Należałoby się zastanowić, czy wszystkie te teoretyczne wątki nie mogłyby znaleźć swojego miejsca w rozdziale teoretycznym, którym jest rozdział 1. Choć najważniejsza dla narracji jest konstytucja RFN, Doktorant dokonał również przeglądu najważniejszych postanowień kilku konstytucji NRD i było to ważne z punktu widzenia zmian, które dokonały się w tym państwie w momencie zjednoczenia. W omówieniu konstytucji RFN uwzględniono przede wszystkim te zapisy, które odnosiły się do charakterystyki systemu ekonomiczno-społecznego. Doktorant przywołał te przepisy i krótko każdy z nich omówił, zgodnie z ich zapisem konstytucyjnym. Następnie przeszedł do omówienia procesu implementacji rozwiązań konstytucyjnych w landach wschodnich, zwracając uwagę na związane z tym problemy. Uwagę swoją skoncentrował także na konieczności dostosowania Ustawy Zasadniczej RFN do nowych okoliczności ustrojowych, które wynikały ze zjednoczenia i, w efekcie tego, przeprowadzenia reform systemu federalnego Niemiec. Rozdział 4 stanowi bardzo waż

nim związki Ustawy Zasadniczej RFN z niemiecką gospodarką. Punktem wyjścia rozważań stała się doktryna ordoliberalizmu i wyróżniane przez nią ramy prawno-instytucjonalne, czyli ład społeczno-gospodarczy oraz szczególna rola państwa w jego konstytuowaniu. Doktorant zwrócił uwagę na koncepcję społecznej gospodarki rynkowej, która wyrosła na gruncie ordoliberalizmu i rozwinęła się w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej. Fundamentem porządku ekonomicznego była konstytucja, którą zdaniem Doktoranta można utożsamiać ze stanowionym ładem gospodarczym. W następnej części tego rozdziału zanalizował znaczenie praw i wolności obywatelskich, zasad ustrojowych Niemiec (suwerenności narodu, demokracji, państwa prawnego, państwa socjalnego i państwa federalnego), celów ustrojowych państwa i stabilności systemu politycznego oraz reguł polityki fiskalnej dla gospodarki niemieckiej w badanym okresie. W każdym przypadku, rodowód konstytucyjny tych regulacji Doktorant uzasadnił odniesieniem do konkretnych zapisów konstytucyjnych. Ciekawym zestawieniem jest opracowana przez Doktoranta tabela ze s. 140, która przedstawia przykładowe wskaźniki jakości określonych instytucji formalnych w Niemczech w wybranych latach 1990 – 2015. Jej analiza pozwala na sformułowanie wniosku o wysokiej jakości instytucji formalnych w omawianym okresie. Wydaje się jednak, że zestawienie to powinno znaleźć się na końcu tego rozdziału. Podobnie jak część poświęcona wzrostowi gospodarczemu, w przypadku którego Doktorant zasygnalizował tylko próbę powiązania go z regułami wynikających z konstytucji. Jest to jednak tylko odniesienie literaturowe, nie poparte żadnymi danymi ilościowymi. Wynika to, jak zauważył sam Doktorant, z braku „jednoznacznych analiz dotyczących wyłącznie Niemiec w omawianym okresie”. Nie ulega natomiast wątpliwości, że trwałość reguł konstytucyjnych oddziaływała na stabilność systemu politycznego, a to niewątpliwie tworzyło sprzyjające warunki dla życia i rozwoju gospodarczego.

Rozdział 5 i 6 mają podobną strukturę do rozdziałów 3 i 4. Dotyczą drugiej z kluczowych instytucji formalnych, czyli praw własności. W pierwszym z nich Doktorant na początku skoncentrował swoją uwagę na teorii praw własności, co również mogłoby znaleźć się w rozdziale teoretycznym. Następnie przeszedł do charakterystyki reguł własnościowych w NRD, na podstawie odniesień do konstytucji Niemiec Wschodnich. Dalej zajął się implementacją reguł obowiązujących w RFN w landach wschodnich. Przywołał szereg zapisów w aktach prawnych dotyczących tej materii, przede wszystkim *Umowy o ustanowieniu unii walutowej, gospodarczej i socjalnej między RFN a NRD*, *Ustawy o nadaniu mocy prawnej przepisom prawnym Republiki Federalnej Niemiec w Niemieckiej Republice Demokratycznej* oraz *Ustawy zjednoczeniowej*. Na końcu rozdziału zabrakło podsumowania.

Rozdział 6 jest najdłuższym ze wszystkich rozdziałów pracy. Jego lektura nasuwa spostrzeżenie, czy nie zasadne dla struktury pracy byłoby przesunięcie do poprzedniego rozdziału, jako oddzielnej jego części, wszystkich kwestii dotyczących praw własności w zjednoczonych Niemczech. Pozostałyby w nim tylko zagadnienia związków praw własności z niemiecką gospodarką, które i tak stanowią dwie trzecie objętości tego bardzo obszernego rozdziału. Sporo uwagi Doktorant poświęcił przekształceniom własnościowym w Niemczech po zjednoczeniu. Zajął się reprivatyzacją i prywatyzacją, które dotknęły przede wszystkim nowe kraje związkowe. Podkreślił rolę Urzędu Powierniczego w procesie zmian struktury własności w landach wschodnich. W odniesieniu do całego państwa wyróżnił trzy fazy prywatyzacji: lata 1993 – 1998 (z intensyfikacją procesów prywatyzacyjnych w nowych krajach związkowych), 1998–2005 (charakteryzującą się początkowo osłabieniem procesów prywatyzacyjnych i przybraniem ich na sile w okresie drugiego rządu Schrödera) oraz od 2005 (ze zwolnieniem tempa w drugiej połowie lat dwutysięcznych, nieznacznym wzrostem w 2009 roku i wyraźnym ożywieniem w latach 2011–2013). Podział ten uwzględnia czynniki polityczne, czyli kolejne rządy federalne, ich stosunek do prywatyzacji i realizowaną w tym obszarze politykę gospodarczą oraz czynniki zewnętrzne w postaci ogólnoswiatowego kryzysu finansowego lat 2007–2009. W następnej kolejności Doktorant zanalizował procesy restrukturyzacyjne zachodzące w gospodarce niemieckiej, funkcjonowanie sektora przedsiębiorstw (z uwypukleniem zagadnienia rozwijającej się partycypacji pracowniczej) oraz poziom nakładów inwestycyjnych (inwestycje zagraniczne, nakłady *per capita*, programy inicjujące inwestycje oraz zakładanie nowych przedsiębiorstw i sektorowy rozkład nakładów). Dalej przeszedł do sektora podatkowego, dokonując przeglądu głównych podatków dotyczących własności oraz udziału wpływów podatkowych w PKB. Zbadał relację między partycypacją podatków w niemieckim PKB a udziałem w nim wydatków państwowych. W ostatniej części rozdziału zanalizował wpływ praw własności na wzrost gospodarczy w badanym okresie. Podsumowanie występujące na końcu rozdziału odnosi się do obydwu rozdziałów. Zasadne jednak byłoby ich rozdzielenie i znaczne rozwinięcie, zwłaszcza w odniesieniu do rozdziału 6.

W *Podsumowaniu* Doktorant przedstawił ustalenia wynikające z Jego badań literaturowych i empirycznych. Wskazał główne wnioski związane ze znaczeniem wybranych instytucji formalnych dla niemieckiej gospodarki w badanym okresie.

4. Ocena stopnia zaawansowania zawartej w rozprawie wiedzy teoretycznej z zakresu nauk ekonomicznych i nauk pokrewnych.

Praca doktorska mgra Damiana Bębnowskiego jest interdyscyplinarna. Łączy kilka płaszczyzn badawczych: historyczną, ekonomiczną i prawną. Pozwoliło to dostrzec złożoność i wieloaspektowość badanej rzeczywistości gospodarczej oraz czynników, które na nią wpływały. Stworzyło też dogodne warunki do zastosowania perspektywy instytucjonalnej z nurtu teorii ekonomii instytucjonalnej. W stopniu zadowalającym Doktorant wsparł się nową ekonomią instytucjonalną do przedstawienia problemu definicyjnego pojęcia „instytucja” oraz reguł formalnych i metod ich zastosowania. Wykorzystał także elementy ekonomii konstytucyjnej i teorii praw własności oraz, w mniejszym stopniu: teorii systemów gospodarczych, teorii ordoliberalnej, ekonomicznej analizy prawa, teorii transformacji i teorii integracji.

5. Ocena formalnej strony rozprawy.

Rozprawa doktorska liczy 374 strony. Jest to więc obszerne dzieło i dlatego należy zwrócić uwagę i podkreślić możliwość drukowania dwustronnego. Byłoby to ze wszech miar ekologicznie pożyteczne oraz ułatwiałoby ewentualną archiwizację. Praca napisana jest bardzo starannie. Doktorant w sposób precyzyjny posługuje się językiem polskim. Pisze jasno i zrozumiale, nawet jeśli materia, którą porusza, jest zawiła. Widać to szczególnie w tych partiach pracy, które są omówieniem przepisów prawnych. Umiejętne posługiwanie się znakami przestankowymi czyni czytany tekst logicznym. Praktyka pisania i czytania takich tekstów wskazuje, że czasami brak przecinka może zmienić sens przepisu oraz uczynić tekst lekturowo nieprzyswajalnym. Bardzo staranna jest także redakcja pracy. Na tych prawie czterystu stronach wystąpiło zaledwie kilka potknięć korektorskich. Doktorant bardzo dobrze opanował technikę pisania pracy naukowej. Aparat naukowy zastosowany został prawidłowo. Przypisy od strony technicznej nie budzą żadnych wątpliwości. Podobnie jest w przypadku bibliografii, choć tu można się zastanowić nad tym, czy wymienianie aktów prawnych w porządku alfabetycznym jest szczęśliwym rozwiązaniem. Oczywisty jest podział na prawo poszczególnych państw oraz gradację: konstytucja, nowelizacje konstytucji, pozostałe ustawy oraz akty prawne niższego rzędu, czyli rozporządzenia, uchwały, obwieszczenia. Jednak w ramach każdej grupy przydałby się porządek, który pokazałby chronologię zmian prawnych.

Pozytywnie należy ocenić dodatkowe ilustracje tekstu w postaci tabel, wykresów i schematów. Oczywiście, idealnie byłoby, gdyby każdy taki element udało się zmieścić na jednej stronie w całości (łącznie z przypisami), ale nie zawsze jest to możliwe i należy to zaakceptować. Umieszczenie w tabelach danych opisowych dodatkowo uporządkowało informacje i uczyniło je bardziej rozpoznawalnymi w tekście.

6. Ocena znajomości metodologii badań oraz przyjętych i zastosowanych metod badawczych.

W pracy dominuje warsztat badawczy historyka gospodarczego. Doktorant wykazał się znajomością krytycznej analizy materiału źródłowego. Dokonał takiej analizy (w tym bardzo obszernej grupy aktów prawnych), poszukując związków przyczynowo-skutkowych oddziaływania wybranych instytucji formalnych na gospodarkę niemiecką w badanym okresie. Wykorzystane zostały także metody statystyczne (w tym statystyka historyczna) z elementami analizy ekonometrycznej oraz metoda porównawcza.

7. Ocena znajomości, doboru, analizy i interpretacji źródeł literaturowych, empirycznych oraz danych empirycznych.

Rozprawy doktorska została obudowana bardzo obszerną bibliografią, która zajmuje 36 stron. Podzielono ją na kilka części. Punktem wyjścia są akty normatywne, odnoszące się do różnych okresów w historii państwa niemieckiego, czyli: II Rzeszy, Republiki Weimarskiej, III Rzeszy oraz NRD, RFN i Niemiec zjednoczonych od 1990 roku. Pod uwagę Doktorant wziął, przede wszystkim, konstytucje z licznymi nowelizacjami, ustawy oraz rozporządzenia, uchwały, obwieszczenia i sprostowania. Oddzielną grupę wśród aktów normatywnych tworzą regulacje Unii Europejskiej. W dużym zakresie wykorzystane zostały także najważniejsze zbiory materiałów statystycznych obydwu państw niemieckich, Eurostatu, Banku Światowego, OECD, UNCTAD oraz dane dotyczące wskaźników, takich jak wskaźnik wolności gospodarczej czy wskaźnik zmienności prawa. Praca ma także bogatą literaturę przedmiotu z różnych dyscyplin i w różnych językach. Występują w niej prace w języku niemieckim, angielskim i liczna grupa polskich opracowań. Część literatury wykorzystana jest tylko sygnalizacyjnie w, bardzo obszernych niekiedy, przypisach bibliograficznych, bez autorskiego komentarza. Są jednak też takie fragmenty pracy, w których tak obszerne odniesienia bibliograficzne w przypisach nie były konieczne. Nie ulega

jednak wątpliwości, że Doktorant porusza się wśród różnych rodzajów źródeł w sposób swobodny oraz wykazuje ich dobrą znajomość. Zostały one właściwie dobrane oraz poddane analizie i interpretacji. Bibliografia jest niewątpliwym atutem pracy.

8. Ocena umiejętności poprawnego i przekonującego przedstawienia uzyskanych przez doktoranta wyników.

Doktorant posiada umiejętność poprawnego i przekonującego przedstawienia uzyskanych w toku badań wyników, choć w warstwie podsumowującej poszczególne etapy badań należałoby Go zachęcać do pełniejszego rozwijania wniosków. W analizie aktów prawnych zaś sugestią byłoby tematyczne grupowanie poszczególnych przepisów i odważniejsze syntetyzowanie konkretnych rozwiązań.

9. Wskazanie dobrych stron rozprawy.

Doktorant zajął się interesującym problemem badawczym, do rozwiązania którego podszedł wielopłaszczyznowo, wykorzystując obszerną bazę źródłową i literaturową o zróżnicowanej proveniencji. Wykazał się umiejętnością logicznego dowodzenia, bardzo dobrym opanowaniem warsztatu naukowego oraz erudycją. Praca została napisana bardzo starannie i ładnym językiem, co czyni jej lekturę przyjemną.

10. Ocena końcowa.

Rozprawa doktorska mgra Damiana Bębnowskiego spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, zgodnie z treścią art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2016, poz. 882 i 1311 ze zm.). Wnoszę zatem o dopuszczenie Doktoranta do publicznej obrony.

Aldona Podolska-Meducka

